

Богданова Наталія, докторка філософських наук, м. Слов'янськ, Україна
**ОСВІТА ЯК ШЛЯХ ДО САМОПІЗНАННЯ: ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ СУЧАСНИХ
 ВИКЛИКІВ І МОЖЛИВОСТЕЙ**

Анотація.

Статтю присвячено філософському аналізу проблеми освіти як шляху до самопізнання. Автор досліджує значущість інтеграції філософських концепцій самопізнання в освітні практики, а також взаємозв'язок теоретичних засад і практичних підходів у навчальному процесі. Обґрунтовано, що освіта має не лише передавати знання, а й сприяти формуванню та розвитку самосвідомості, утвердженню моральних цінностей і реалізації особистісного потенціалу. Проаналізовано вплив ключових філософських шкіл (екзистенціалізм, феноменологія і герменевтика) на педагогічні методи, що сприяють саморефлексії учнів. У статті також окреслено актуальні проблеми та виклики в галузі сучасної освіти і надано рекомендації щодо перспектив подальших досліджень.

Ключові слова: освіта; самопізнання; філософія освіти; самосвідомість; педагогічні методи; екзистенціалізм; феноменологія; герменевтика; саморефлексія; моральний розвиток; критичне мислення.

Прийнято 10 березня 2025 року. Затверджено 31 березня 2025 року

УДК 1(091)130.1

DOI: [https://doi.org/10.63437/3083-6433-2025-1\(34\)-02](https://doi.org/10.63437/3083-6433-2025-1(34)-02)

Скринник Зоя,
 докторка філософських наук, старша наукова співробітниця,
 м. Львів, Україна
 <https://orcid.org/0000-0002-8325-1336>

**ТЕМА ОБДАРОВАНOSTІ В КИЄВО-МОГИЛЯНСЬКІЙ АКАДЕМІЇ:
 ТЕОФАН ПРОКОПОВИЧ ПРО ДАР КРАСНОМОВНОСТІ**

Анотація.

У статті проаналізовано концепцію обдарованості Т. Прокоповича у творі «Про риторичне мистецтво...». Філософ підкреслює взаємозв'язок сили людського духу з мовою та здатністю висловити думку. Обдарованість визначається як швидкість думки, винахідливість в його логічному структуруванні та мовно-стилістичному оформленні. Вона охоплює також фізичні якості, високі морально-психологічні риси особистості. Акцентовано, що Т. Прокопович застерігає: талант, не поєднаний із сумлінним навчанням, може призвести самовпевненого учня до життєвої поразки. Життєва історія Т. Прокоповича засвічує, що видатна особиста обдарованість супроводжується неминучою відповідальністю перед «судом нащадків».

Ключові слова: Києво-Могилянська академія; Теофан Прокопович; обдарованість; талант; красномовство.

Філософська та педагогічна спадщина Києво-Могилянської академії належить, на жаль, до кола недостатньо досліджених пластів вітчизняної філософської думки. Постать Теофана Прокоповича як одного з найвпливовіших діячів академії особливо вирізняється на цьому тлі. Активне освоєння духовної спадщини українського філософа почалося у 1970–80-х рр., коли були перекладені з латини та опубліковані його філософські твори [1]. Значну частину праць Т. Прокоповича було проаналізовано завдяки багаторічній науковій діяльності таких дослідників, як В. Нічик [2; 3], В. Литвинов [3; 4], Я. Стратій [3; 5], В. Андрушко [5], З. Хижняк [6] та ін. Після відновлення незалежності України філософські ідеї Т. Прокоповича продовжують залишатися в полі наукового інтересу окремих авторів. Так, В. Д. Литвинов продовжував осмислення

ідей українського мислителя на науковому ґрунт, нарешті вивільненому від ідеологічних схем радянської доби [7]. Окремі аспекти різнобічних філософсько-наукових праць Т. Прокоповича знаходять своє місце в публікаціях С. Пономаревського [8], Т. Кочубей [9], Д. Мірошніченка [10], А. Махінько [11], В. Денисенка [12] та деяких інших авторів. Водночас помітно змінюється тональність в оцінках історичного місця Т. Прокоповича в духовному житті й політичній долі України. З'являється низка праць, переважно публіцистичного характеру, у яких український мислитель постає не лише як філософ, теолог, церковний реформатор, а насамперед як творець ідеології російської імперії [13], один із «українців, які створили імперію» [14], «імперських справ міністр» при Петрі I [15], «архітектор перебудови Петра I» [16], «мислитель-кар'єрист» [17].

Мусимо визнати, що критичні оцінки на адресу одного з найвидатніших представників філософської думки Києво-Могилянської академії аж ніяк не позбавлені справедливості. Проте кидається в очі дисбаланс між кількістю (і науковою якістю) серйозних професійних досліджень спадщини Т. Прокоповича і публіцистичним «судом нащадків», готовим відкинути внесок українського філософа в тих сферах знання, які мали б назавжди залишатися досягненням саме української філософської та педагогічної думки. Грабунок української інтелектуальної спадщини – це загальновідомий *modus operandi* російської імперії, немає потреби допомагати їм у цьому. Не можна просто перекреслити ті філософські, педагогічні, наукові надбання, які сьогодні вже належать не Т. Прокоповичу, а українській філософії, Києво-Могилянській академії, саме в духовній атмосфері якої вони були генеровані.

Метою цього дослідження є виявлення головних ідей концепції обдарованості, висунуті професором Києво-Могилянської академії Т. Прокоповичем у праці **«Про риторичне мистецтво**. Книжок 10 для навчання української молоді, що вивчає одне й друге красномовство на благо релігії і батьківщині, викладене преподобним отцем Феофаном Прокоповичем у Києві в славній православній Могилянській академії» [19].

Академія, у якій Т. Прокопович реалізував себе як філософ, педагог і науковець, розпочала та здійснювала свою діяльність у період, коли Україна переживала культурне піднесення, органічно пов'язане з національно-визвольними змаганнями, інтенсивним політичним розвитком, зародженням і прогресом ринкових відносин в економіці. З самого початку заснування серед викладачів школи були найосвіченіші люди свого часу: Йов Борецький, Мелетій Смотрицький, Касіян Сакович. Її засновник митрополит Петро Могила вбачав, що метою академії є виховання української інтелектуальної еліти, яка, міцно зберігаючи свою віру та мову, у той самий час за рівнем освіти і за своїми духовними здібностями стояла б на рівні тогочасної європейської освіти. До кінця XVII ст. Києво-Могилянська колегія не мала офіційного статусу академії через відсутність дозволу викладати богослов'я, якого не надавала ані польська, ані московська влада з політичних міркувань, оскільки наявність в Києві вищого навчального закладу підтримувала національний дух і ставала опорою національно-визвольного руху. Лише у 1694 р. царський уряд Росії видав грамоту, що дозволила колегії офіційно викладати богослов'я, мати власний суд, самоврядування і, відповідно, право іменуватися академією. Вона була визначним і довгий час єдиним вогнищем освіти і культури, яке задовольняло потреби України, росії та значною мірою – Білорусі, південних слов'янських країн.

Варто зазначити, що й на Заході у той час вища школа перебувала в стадії становлення. Основним критерієм високого рівня закладу вважався набір навчальних дисциплін та їхній зміст. У Києво-Могилянській академії викладали мови (латинську, слов'янську, грецьку, польську, книжну українську), граматику, поетику (піїтику), риторику, філософію, арифметику, геометрію, астрономію, музику, а на старших курсах – філософію і вже згадану теологію (богослов'я).

Теофан Прокопович був професором поетики в Києво-Могилянській академії з 1705 р., згодом викладав риторику, філософію та теологію. Як відомо, особиста обдарованість сприяла його просуванню життєвим шляхом із численними викликами, що зрештою привів його до посади ректора академії. Рано осиротівши, у віці десяти років, завдяки опіці свого дядька – виборного ректора Києво-Могилянської академії Теофана Прокоповича (І), він став студентом академії.

У сімнадцять років, після завершення навчання, він вирушив у традиційну для того часу освітню мандрівку, викладав курси поетики та риторики в одній із місцевих колегій Львова (за іншими даними – Володимира-Волинського), потім вирушив до Рима і з 1698 р. став студентом колегії святого Афанасія. У 1701 р. залишав колегію і пішки через всю Європу вирушив на Батьківщину. У 1702 р. у Почаєві він зрікся католицької віри, прийнятої ради можливості навчатися в єзуїтському навчальному закладі, відбував єпитимію і знову стає православним. Повернувшись до Києва у 1704 р., майбутній професор постригся у ченці, прийнявши ім'я й прізвище свого дядька і ставши таким чином Теофаном Прокоповичем (II) [18]. Він був ректором Києво-Могилянської академії з 1712 р. до 1716 р., тобто до часу, коли отримав царський наказ на переїзд до Петербурга.

Тема обдарованості, таланту й творчого потенціалу людини найяскравіше проявилася в творчості Т. Прокоповича в його творі «Про риторичне мистецтво. Книжок 10 для навчання української молоді, що вивчає одне й друге красномовство на благо релігії і батьківщині, викладене преподобним отцем Феофаном Прокоповичем у Києві у славній православній Могилянській академії» [19], що був перекладений з латини на українську 1979 року. Ця праця присвячена мистецтву красномовства, яку Т. Прокопович називає «царицею душ», яку «численні бажають з огляду на користь, а лише деякі досягають, внаслідок нерівних сил таланту» [19].

Філософ наголошував на прямому взаємозв'язку сили людського духу з мовою – здатністю висловити думку. Він стверджував, що саме завдяки здатності людей обґрунтувати силою слова те, що вони винайшли своїм розумом, вони «відокремилися від тваринного і дикого життя, і далі об'єднавшись у єдиній общині, заснували міста та встановили тверді закони» [19, с. 111].

Т. Прокопович цитує Цицерона про те, що був час, коли люди жили, як тварини, коли не була в пошані ані віра в Бога, ані почуття людського обов'язку. Разом із Цицероном український філософ змальовує образ «великого і розумного мужа», який збагнув силу і можливості, які приховує душа людини. Цей уявний лідер зумів зібрати розсіяних по всіх усюдах людей і примусив виконувати корисну роботу. Попри те, що спочатку люди опиралися, але згодом, прислухаючись уважніше до розумної мови, вони стали лагідними та покірними. Головний висновок із цього яскравого образу такий: «Цього не могла зробити ані мовчазна мудрість, ані мудрість, яка позбавлена мови». Ця аргументація підводить нас до основної думки Т. Прокоповича: «Бо що ж, скажіть, будь-ласка, могутніше і більш нездолане, ніж людський дух... Стріли, мечі, тарани та інші види зброї можуть мати владу над тілом, можуть підривати мури, але не можуть подолати загартованого духа. Отже, якою має бути та сила, якій міг би підпорядкуватись дух? Напевно такою [силою] є красномовство» [19, с. 108].

«Українські юнаки!» – звертається Т. Прокопович до своїх учнів і закликає здолати труднощі, перемогти лінощі, не шкодувати часу для оволодіння цим почесним і корисним мистецтвом [19, с. 118].

У своїй праці філософ ретельно аналізує шлях, яким приходять природний талант та обдарованість до оволодіння красномовством.

Наголошуючи, що обдарованість є лише однією з важливих умов, які ведуть до майстерності, Т. Прокопович досліджує її дуже докладно. Він розрізняє три види талантів в аспекті індивідуальних особливостей учнів: «найкращий, середній і найнижчий» [19, с. 149] – і детально описує критерії їх розрізнення.

«Найкращий талант», згідно з твердженням Т. Прокоповича, відзначається швидкістю думки, винахідливістю у її логічному структуруванні, розташуванні та мовно-стилістичному оформленні. «Найбагатішим даром природи» він називає сприйнятливості і тривку пам'яті. Під сприйнятливостію він має на увазі великий обсяг інформації, який людина може запам'ятати одночасно, а «тривкість» означає здатність надовго зберігати отриману інформацію. Філософ підкреслює, що сама по собі пам'ять не сприяє ораторській майстерності, для цього вона має поєднуватися з «гостротою таланту». До умов «найкращого таланту» Т. Прокопович зараховує також фізичну обдарованість: «дзвінкий, приємний, чистий, змінний голос; жвавий і верткий язик; сильні боки; обличчя, яке здатне легко виражати всі почуття, що було б поживавленим і

приємно промінювало у радості, у смутку – журливо стягалося б, коли ведеться дружня бесіда, то щоб було спокійним і милим, а коли запалюється гнівом, щоб було грізним, а коли наступає по-бойовому, щоб воно здавалося страшним, неначе громовержець» [19, с. 149].

Ознаки «визначного таланту» Т. Прокопович пов'язує з морально-психологічними рисами особистості оратора. Першим серед цих чинників він називає страх – обачність, яка спонукає мовця добре обмірковувати власні слова, враховуючи не лише те, що варто сказати, а й про що треба змовчати. Так само необхідною філософ вважає сором'язливість, адже вона стримує надмірну самовпевненість і зухвальство, стимулюючи мовця до наполегливої праці на своєю промовою. Вона також мотивує до виваженості, поваги до слухача, до вибору тверджень, відповідних місцю і часові ораторського виступу. Але водночас Т. Прокопович вважав позитивною рисою «жадобу слави», яка є найбільшим стимулом до праці й долання труднощів.

Високо оцінюючи значення «найвизначнішої обдарованості», Т. Прокопович разом із тим застерігає, що талант без поєднання з сумлінним навчанням може призвести самовпевненого учня до життєвої поразки, коли значні природні можливості будуть змарновані даремно. Необхідними є і «настановча наука вчителів», і праця над творами авторитетних авторів, і власні зусилля, і чужа допомога.

У цьому контексті філософ дає учням низку настанов.

По-перше, пам'ятати, що навіть надзвичайно обдарований учень, якщо він надмірно покладається на природну обдарованість і нехтує мистецтвом як наукою, може досягти нижчого результату, аніж той, хто менш обдарований, але більш наполегливий у навчанні.

По-друге, «щоб кожний думав, що йому не лише один раз треба прочитувати настанови, а ще і ще раз, аж доти треба їх проходити, поки вони добре не запам'ятаються всі та не закріпляться» [19, с. 151].

По-третє, не варто обмежувати навчання вивченням теорії, наполегливі щоденні вправи і наслідування реальних прикладів є необхідною умовою набуття майстерності.

Щодо вправ із підготовки ораторської промови Т. Прокопович подає докладні методичні поради: писати текст без поспіху; частіше перечитувати його, аналізуючи логічну структуру; обмірковувати свої тези, «щоб ми нерозумно не раділи з того, що першим прийде на думку» [19, с. 151]; не випускати промову у світ, поки «дуже старанно не вигладимо і не перевіримо з усією суворістю», не приступати до непосильної теми, починаючи з легших; окрім заданих учителем завдань, виконувати теми, обрані самостійно.

«Посередній талант» – це всі названі вище природні задатки особи, але виражені слабше. Зокрема Т. Прокопович вважав, що це не є перешкодою для формування справжньої майстерності, проте лише за умови дуже наполегливої праці. Він наголошував, що «нестача природи» може бути усунута навчанням і тренуванням.

«Найнижчий талант» – це відсутність природних обдарувань, однак філософ, виходячи з власного педагогічного досвіду, додав до цієї констатації низку більш конкретних характеристик: «У такої людини немає соромливості або передбачливості, окрім того, вона ледача до праці, розгнуждана до розкоші та сваволі, на почуття не реагує» [19, с. 150].

На жаль, свій власний талант Т. Прокопович, на вимогу царя Петра І, поставив на службу російському «просвіченому абсолютизму» й таким чином, разом з іншими представниками української інтелектуальної еліти, став знаряддям повного та беззастережного перетворення України у внутрішню колонію імперії.

Про його власний блискучий ораторський дар ми можемо судити – з соромом і обуренням – по його промові, виголошеній у лютому 1725 р. на похованні імператора Петра І, який, за версією Т. Шевченка, «розпинав Україну»: «Что се есть? До чего мы дожили, о россияне? Что видим? Что делаем? Петра Великого погребает! Не мечтание ли се? Не сонное ли нам привидение? О, как истинная печаль! О, как известное наше злоключение! Виновник бесчисленных благополучий наших и радостей, воскресивший аки от мертвых Россию, воздвигший ее в толикую силу и славу, прямой Отечества своего отец, которому по его достоинству добрии российские

сынове бессмертну быть желали, по летам же и по составу крепости своей многолетно еще жить имущего, яко вси надеялися – противно желанию и чаянию скончал жизнь и – о лютой нам язвы – тогда жизнь скончал, когда по трудах, беспокойствах, печалех, бедствиях, по многих и многообразных смертях нечто жить начинал!» [17].

На нашу думку, життєвий шлях Т. Прокоповича в контексті ХХІ ст. і повномасштабної війни вимагає осмислення не лише як приклад морального падіння окремої особи або «мислителя-кар'єриста». Це – збірний портрет нації, у якому велич поєднується з гіркими вадами. Тут варто згадати Шевченкові слова: «Раби, подножки, грязь Москвы, / Варшавське сміття – ваші пани / Ясновельможнії гетьмани. / Чого ж ви чванитеся, ви! / Сини сердешної України!» [20]. Побачити в цих вадах нашу слабкість, щоб побороти її й стати сильнішими. І разом з тим не відкинути з погордою те, що належить нам за історичним правом, і що століттями віднімали в нашого народу зажерливі сусіди. Доля киево-могилянського філософа яскраво демонструє, що росія використовувала найбільш обдарованих і освічених синів України як ресурс для побудови й утвердження тієї імперії, яка й сьогодні не полишає прагнення вижити шляхом повного знищення українства. А для нас нагода порівняти дві протилежні стратегії життя: Т. Прокоповича, який став знаряддям перетворення України в упосліджену провінцію імперії, з Г. Сковородою, який обрав протилежний шлях: «світ ловив мене, та не спіймав». Те, що видатна обдарованість тягне за собою особисту відповідальність, спонукає нас замислитися не лише долею Т. Прокоповича, а й над долею української філософської думки та її місцем у сучасній Україні.

Використані літературні джерела

1. Прокопович Т. Філософські твори в 3-х томах. Київ: Наукова думка, 1979–1981. URL: <http://litopys.org.ua/proscor/prosc.htm>.
2. Нічик В. М. Думки Ф. Прокоповича про Бога й природу, матерію і рух. Суспільно-політичні погляди Ф. Прокоповича. У кн.: Прокопович Т. Філософські твори: у 3 т. Київ: Наукова думка, 1979–1981. Т. 1. С. 17–35, 77–100.
3. Нічик В. М., Литвинов В. Д., Стратій Я. М. Гуманістичні і реформаційні ідеї на Україні (XVI – початок XVII ст.). Київ: Наукова думка, 1990. 382 с.
4. Литвинов В. Д. Ідеї раннього Просвітництва у філософській думці України. Київ: Наукова думка, 1984. 151 с.
5. Стратій Я. М., Литвинов В. Д., Андрушко В. А. Описання курсів філософії і риторики професора Києво-Могилянської академії. Київ: Наукова думка, 1982. 347 с.
6. Хижняк З. І. Києво-Могилянська академія: монографія. 2-е вид., перероб. і доп. Київ: Вища школа, 1981. 236 с.
7. Прокопович Т. Філософські праці: вибране / упоряд. і передм. В. Литвинова. Київ: Дніпро, 2012. 615 с.
8. Пономаревський С. Феофан Прокопович як педагог: рецепції та контамінації. *Український вимір*. 2017. С. 27–29.
9. Кочубей Т. Вплив Феофана Прокоповича на розвиток вітчизняного шкільництва у XVIII ст. *Історико-педагогічний альманах*. 2015. № 2.
10. Мірошніченко Д. Постать Ф. Прокоповича в історії Києво-Могилянської академії. *Історія педагогіки в особах*, 2012. № 1. С. 49–52.
11. Махінько А. І. До історичного портрету Феофана Прокоповича. *Сторінки історії*. 2016. Вип. 42. С. 21–30.
12. Денисенко В. Ім'я і праця для нащадків: 270 років тому помер педагог, богослов, релігійний діяч Феофан Прокопович. *Літературна Україна*. 2006. № 37. С. 7.
13. Кралюк П. Феофан Прокопович: філософ, теолог, церковний реформатор й творець ідеології Російської імперії. *Релігієзнавчі студії*. 2023. 6 лютого. URL: https://risu.ua/feofan-prokopovich-filosof-teolog-cerkovnij-reformator-j-tvorec-ideologiyi-rosijskoyi-imperiyi_n136471.
14. Володько В. Українці, які створили імперію. Частина 1 – ідеолог Прокопович. *Українська правда. Історична правда*. 2011. 26 січня. URL: http://www.istpravda.com.ua/articles/2011/01/26/18230/view_print/.

15. Рибаків Д. «Блаженний» Феофан – імперських справ міністр. *Дзеркало тижня*. 2007. № 39. URL: http://gazeta.dt.ua/SOCIETY/blazhenniy_feofan_imperskih_sprav_ministr.html.
16. Гудзик К. Феофан Прокопович – «архітектор перебудови»... Петра І. *День*, 2002, 8 лютого. URL: <http://incognita.day.kiev.ua/feofan-prokopovich.html>.
17. Сюдюков І. Мислитель-кар'єрист, гетьман і цар. Феофан Прокопович і круті зміни світогляду на тлі переломної доби. *День*. 2020. 28–29 лютого, № 37/38; 6–7 березня, № 42/43.
18. Рогович М. Д. Основні віхи життя та діяльності Ф. Прокоповича. URL: <http://litopys.org.ua/procop/proc102.htm>.
19. Прокопович Т. Про риторичне мистецтво. У кн.: Прокопович Т. Філософські твори: пер. з латин. у 3 т. Київ: Наукова думка, 1979–1981. Т. 1. 511 с. URL: <http://litopys.org.ua/procop/proc106.htm>.
20. Шевченко Т. І мертвим, і живим, і ненародженим землякам моїм в Україні і не в Україні моє дружнєє посланіє. URL: <http://litopys.org.ua/shevchenko/shev140.htm>.

References

1. Prokopovych, F. (1979–1981). *Filosofski tvory v 3-kh tomakh* [Philosophical Works in 3 Volumes]. Kyiv. Retrieved from: <http://litopys.org.ua/procop/proc.htm>.
2. Nychyk, V. M. (1979–1981). Dumky F. Prokopovycha pro Boha u pryrodu, materiiu i rukh. *Suspilno-politychni pohliady F. Prokopovycha* [F. Prokopovych's Thoughts on God and Nature, Matter and Motion. His Socio-political Views]. *Filosofski tvory – Philosophical Works*. Vol. 1, 17-35, 77-100. Kyiv. [in Ukrainian].
3. Nychyk, V. M., Lytvynov, V. D., & Stratii, Ya. M. (1990). *Humanistychni i reformatyyni idei na Ukraini (XVI – pochatok XVII st.)* [Humanistic and Reformation Ideas in Ukraine (16th – early 17th centuries)]. Kyiv. 382 p. [in Ukrainian].
4. Lytvynov, V. D. (1984). *Idei rannoho Prosvitnytstva u filosofskii dumtsi Ukrainy* [Ideas of Early Enlightenment in Ukrainian Philosophical Thought]. Kyiv. 151 p. [in Ukrainian].
5. Straty, Ya. M., Lytvynov, V. D., & Andrushko, V. A. (1982). *Opysanye kursov fylosofyy u rytoryky professora Kyevo-Mohylianskoi akademyy* [Description of Courses in Philosophy and Rhetoric by a Professor of the Kyiv-Mohyla Academy]. Kyiv. 347 p. [in Ukrainian].
6. Khyzhniak, Z. I. (1981). *Kyievo-Mohylianska akademiia* [Kyiv-Mohyla Academy] (2nd ed., revised and extended). Kyiv. 236 p. [in Ukrainian].
7. Prokopovych, T. (Feofan). (2012). *Filosofski pratsi: Vybrane* [Philosophical Works: Selected] (V. Lytvynov, Ed.). Kyiv. 615 p. [in Ukrainian].
8. Ponomarevskyi, S. (2017). Feofan Prokopovych yak pedahoh: retseptsii ta kontaminatsii [Feofan Prokopovych as an Educator: Reception and Contaminations]. *Ukrainskyi vymir – Ukrainian Dimension*, (14), 27-29. [in Ukrainian].
9. Kochubei, T. (2015). *Vplyv Feofana Prokopovycha na rozvytok vitchyznianoho shkilnytstva u XVIII st.* [The Influence of Feofan Prokopovych on the Development of National Schooling in the 18th Century]. *Istoryko-pedahohichniy almanakh – Historical-Pedagogical Almanac*, (2). [in Ukrainian].
10. Miroshnichenko, D. (2012). *Postat F. Prokopovycha v istorii Kyievo-Mohylianskoi akademii* [The Figure of F. Prokopovych in the History of the Kyiv-Mohyla Academy]. *Istoriia pedahohiky v osobakh – History of Pedagogy in Persons*, (1), 49-52. [in Ukrainian].
11. Makhinko, A. I. (2016). *Do istorychnoho portretu Feofana Prokopovycha* [Toward a Historical Portrait of Feofan Prokopovych]. *Storinky istorii – Pages of History*, (42), 21-30. [in Ukrainian].
12. Denysenko, V. (2006, September 28). *Imia i pratsia dlia nashchadkiv: 270 rokiv tomu pomer pedahoh, bohoslov, relihiinyi diiach Feofan Prokopovych* [A Name and Work for Descendants: 270 Years Ago the Educator, Theologian, and Religious Leader Feofan Prokopovych Died]. *Literaturna Ukraina – Literary Ukraine*, (37), 7. [in Ukrainian].
13. Kraliuk, P. (2023, February 6). *Feofan Prokopovych: filosof, teoloh, tserkovnyi reformator y tvorets ideolohii Rosiiskoi imperii* [Feofan Prokopovych: Philosopher, Theologian, Church Reformer and Ideologist of the Russian Empire]. *Relihiieznavchi studii – Religious Studies*. Retrieved from: https://risu.ua/feofan-prokopovich-filosof-teolog-cerkovnij-reformator-j-tvorec-ideologiyi-rosijskoyi-imperiyi_n136471 [in Ukrainian].

14. Volodko, V. (2011, January 26). Ukraintsi, yaki stvoryly imperiiu. Chastyna 1 - ideoloh Prokopovych [Ukrainians Who Built an Empire. Part 1 - The Ideologist Prokopovych]. *Ukrainska pravda. Istorychna pravda – Ukrainian Truth. Historical Truth*. Retrieved from: http://www.istpravda.com.ua/articles/2011/01/26/18230/view_print/ [in Ukrainian].
15. Rybakov, D. (2007). «Blazhennyi» Feofan – imperskykh sprav ministr [«Blessed» Feofan – Minister of Imperial Affairs]. *Dzerkalo tyzhnia – Mirror Weekly*. Retrieved from: http://gazeta.dt.ua/SOCIETY/blazhenniy_feofan_imperskih_sprav_ministr.html [in Ukrainian].
16. Hudzyk, K. (2002). Feofan Prokopovych – «arkhitektor perebudovy»... Petra I [Feofan Prokopovych – The «Architect of Peter I's Reform»]. *Den – The Day*. Retrieved from: <http://incognita.day.kiev.ua/feofan-prokopovich.html> [in Ukrainian].
17. Siundiukov, I. (2020). Myslytel-karieryst, hetman i tsar. Feofan Prokopovych i kruti zminy svitohliadu na tli perelomnoi doby [Thinker-Climber, Hetman and Tsar: Feofan Prokopovych and the Drastic Changes of Worldview in a Transitional Epoch]. *Den – The Day*. (37/38), (42/43). [in Ukrainian].
18. Rohovych, M. D. (n.d.). Osnovni vikhy zhyttia ta diialnosti F. Prokopovycha [Key Milestones in the Life and Work of F. Prokopovych]. Retrieved from: <http://litopys.org.ua/procop/procop102.htm> [in Ukrainian].
19. Prokopovych, F. (1978). Pro rytorychne mystetstvo. Knyzhok 10 dlia navchannia ukrainskoi molodi... [On the Art of Rhetoric. Ten Books for the Education of Ukrainian Youth...]. *Filosofski tvory*. (Vol. 1). Kyiv. 511 p. Retrieved from: <http://litopys.org.ua/procop/procop106.htm> [in Ukrainian].
20. Shevchenko, T. (n.d.). I mertvym, i zhyvym, i nenarodzenym... [To the Dead, the Living, and the Unborn...]. Retrieved from: <http://litopys.org.ua/shevchenko/shev140.htm> [in Ukrainian].

Skrynnyk Zoia, Doctor of Philosophical Sciences, Senior Researcher, Lviv, Ukraine

THE TOPIC OF GIFTEDNESS AT THE KYIV-MOHYLA ACADEMY: THEOPHAN PROKOPOVYCH ON THE GIFT OF ELOQUENCE

Summary.

Within the broader study of the phenomenon of giftedness among the professors of the Kyiv-Mohyla Academy, this paper examines Theophan Prokopovych's theory of oratorical talent. Prokopovych emerges as one of the most prominent and influential figures of the Academy – a philosopher, educator, and theorist of public speaking. At the same time, he remains a controversial figure who, in the final stage of his life, became the ideologist of Russian “enlightened absolutism”.

*The theme of giftedness, talent, and creative human abilities is most clearly articulated in Prokopovych's treatise *On the Art of Rhetoric*... The philosopher emphasizes the intrinsic connection between the power of the human spirit and the ability to speak – the ability to express ideas. Drawing on both his pedagogical experience and theoretical insights, he analyzes in detail how natural talent can evolve into true mastery. Prokopovych identifies three types of talent – “the highest, the average, and the lowest” – and offers clear criteria for distinguishing among them. According to him, talent is characterized by quickness of thought, ingenuity in logical structuring, linguistic and stylistic finesse, as well as physical aptitude and strong moral and psychological qualities. He regards the “thirst for glory” as a positive trait – the greatest incentive for diligent work and perseverance.*

While highly valuing “the most outstanding giftedness”, Prokopovych warns that talent without conscientious study may lead to failure: a self-confident student may waste great natural potential.

From the perspective of the twenty-first century and in the context of war, Prokopovych's biography appears not merely as the moral downfall of a particular individual – a lone “career thinker” – but as part of a broader pattern. His life demonstrates how Russia co-opted the most talented and educated sons of Ukraine to build and maintain its empire – an empire that has never abandoned its drive to survive through the destruction of Ukrainians. The fate of Theophan Prokopovych compels us to reflect on the idea that exceptional personal talent carries with it an inevitable responsibility – before the “tribunal of posterity”.

Keywords: Kyiv-Mohyla Academy; Theophan Prokopovych; giftedness; talent; eloquence.